

Felsefe ve su

TANJU TOKA

F

ELSEFE adının ilk olarak İsa'dan önce VI. yüzyıl-da İonia'da, bugünün ifâdesiyle Batı Anadolu bölgesinde, yapıtlarına

peri physeos (doğa üzerine) adını veren Antik Yunan düşünce dünyasının ilk eserlerinde ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu yapıtlar, doğanın, mitolojik açıklamalarını içeren genel kabûlün yıkılıp bunun yerine felsefi/bilimsel paradigmanın hâkim olmaya başlamasının önünü açmışlardır. Diğer bir ifâdeyle, ilk baştan beri cevapları yalnız mitoslardan edinilen varolanların kökeni (arkhe), bununla bağlantılı olarak evrenin (kosmos) meydana gelişi ve insanın bu dünyadaki yeri ve gâyesi gibi birtakım sorunların eleştirilmesini aklın nesnesi hâline getirilmesi sonucunda yeni bir dünyânın kapıları aralanmaya başlanmıştır. Fakat burada şunu da belirtmek gerekir ki felsefi/bilimsel görüşün dînî görüşten ayrılması belli bir süreç dâhilinde gerçekleşmiştir. Nitekim Yunan doğa filozoflarının ilk felsefi/bilimsel denemelerinde birçok mitolojik öge bulunmaktadır. Bu itibarla Yunan doğa filozoflarının mitostan logosa, yâni dinden felsefeye/bilime geçişin ara basamağını oluşturduklarını söylemek mümkündür. Bu yönüyle doğa filozofları varolanların kökenini, yâni arkhe araştırmalarında dînî bütünüyle görmezden gelmeyip onunla birlikte bu araştırmayı gerçekleştirmişlerdir.¹

Yunan düşünce dünyasında yaşanan bu köklü değişim, felsefenin de genel çerçevesini belirlemiştir. Nitekim sonrasında “varlık olarak varlığı” konu edinecek olan felsefe, burada, “varolanlar üzerinde bilinçli bir düşünmeden doğmuştur.” Dolayısıyla felsefe târihi, dünyâda olup biten sürekli değişikliğin karşısında yer alan “değişmez olan”ı, yâni arkheyi ve ondan hareketle de her şeyin başlangıcını, ilkini, kökenini araştırmakla başlamıştır.²

Bunlarla bağlantılı olarak Yunan-cada başlangıç anlamına gelen arkhe sorunu ilk olarak Thales tarafından tartışılmıştır. Bu nedenle felsefe

târihinde ilk filozof olarak Thales ismi zikredilmektedir. Ancak ne yazık ki Thales'in günümüze ulaşan hiçbir eseri bulunmadığı gibi, bu eserlerden kalan herhangi bir parça da yoktur. Bu nedenle ilk baştan beri felsefe târihinde filozoflarca ona mâledilen eserlerin kendisinin olmayıp sahte oldukları anlaşılmaktadır. Thales hakkındaki bilgileri kendilerinden edindiğimiz başlıca kaynaklar ise Herodot, Aristoteles, Teophrastos, Diogenes Laertius ve Seneca'dır.³ Bu kaynaklar arasında hiç kuşkusuz Aristoteles daha çok öne çıkmaktadır. Çünkü o, sâdece Thales'in değil, aynı zamanda Anaksimander, Anaksimenes, Ksenophanes, Pythagoras ve Herakleitos gibi doğa filozoflarının arkhe hakkındaki görüşlerini sistematik bir yapı içinde aktarmıştır. Bu bakımdan Thales'in arkhe görüşü hakkında gerçekleştirilen akademik çalışmaların büyük ölçüde Aristoteles'in aktardığı argümanlar doğrultusunda şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu gerçeklikten dolayı yapılan söz konusu bilimsel incelemelerde öne çıkan en önemli “şüpheli” unsuru, Aristoteles'in aktardığı görüşlerin bütünüyle Thales'e âit olup olmadığıdır. Zîra o, bunların hangi yollarla kendisine geldiğini, onlarla ilgili olarak hangi kaynaklara dayandığını ve Thales'in bu görüşlerinin hangi akıl yürütmelerin veya gözlemlerin sonucu olarak ortaya çıktığı hakkında yeterince açıklama yapmamaktadır. Aristoteles'in Thales'e dâir söylediklerinin “doğruluğu” hakkındaki şüpheli tam olarak ortadan kaldırmak her ne kadar mümkün olmasa da ona güvenmekten başka seçenek görünmemektedir.

SU, HER ŞEYİN ARKHESİ, İLKESİ VEYA DOĞASIDIR

Aristoteles'in Thales'e mâlettiği görüşler arasında ilk öne çıkan önerme, “Su, her şeyin arkhesi, ilkesi, doğası, nedeni veya tözüdür.” önermesidir.⁴ Bu argümanla birlikte Thales'in, her şeyin kendisinden geldiği ve yine kendisine döndüğü, kendisinden yapıldığı şeyin

ve değişenin içinde değişmeden kalan şeyin ne olduğu sorusuna, evrende en çeşitli ve değişik formlar altında kendisini gösteren unsurlardan biriyle, yâni su ile cevap verdiği anlaşılmaktadır.

Ona göre suyun içinde tanrısal bir yaratma gücü, mıknotis taşında-ki çekme kuvveti gibi bir hayat gücü bulunmaktadır. Bu nedenle her şey maddî yapıdaki bir unsur olan sudan doğar, diğer bütün varolanlar suyun nicel değişme yoluyla, yâni seyrelme ve çoğalmayla meydana gelmektedir. Diğer bir deyişle, her şey sudan ortaya çıkar ve yine her şey suya geri döner. Bu nedenle Aristoteles'e göre oluş ve bozulmuş, Thales için aynı anlamı ifade etmektedir. Çünkü bozulmaya uğradıktan sonra ortaya çıkacak olan yeni varlık, ana ilkesi yine su olan başka bir varlık olacaktır. Dolayısıyla mutlak anlamda yok olmak Thales'in çizdiği çerçevede söz konusu değildir. Bu itibarla, evrenin her bir ögesi suyun dönüşümünden meydana geldiği için yok oluş mümkün değildir.⁵

Thales'i “Her şeyin özü sudur.” görüşüne götüren nedenler nelerdir? Aristoteles'e göre onu bu inanca, yâni suyu ana madde olarak kabul etmeye götüren şey, her şeyin sınımsız bir varlıktan beslendiğine ve sıcaklığın kendisinin de ondan çıkıp onunla yaşadığına ilişkin basit deneyimleri olmuştur. Bunun yanı sıra, yine Aristoteles'e göre, Thales'i suyu töz olarak kabul etmeye götüren diğer bir neden ise filozofun her şeyin tohumunun nemli bir yapıda olduğuna ve suyun, nemli şeylerin doğasının kaynağı olduğuna ilişkin bir diğer gözlemdir.⁶

Thales'in arkhe hakkındaki görüşünün şekillenmesinde mezkûr gözlemlerinin yanı sıra, Mısır'a yaptığı seyahatlerinin etkisi de büyük olmuştur. Diğer bir ifâdeyle, Mısır mitolojisinin ve Nil nehrinin insan hayatı üzerindeki çok yönlü etkileri onun felsefi görüşlerini belirleyen dış faktörleri oluşturmuştur. Nitekim buraya yaptığı seyahatler sırasında Nil nehrinin taşmalarından sonra Mısır'da Nil deltasında hayaâtın ortaya çıktığını

görmüş ve Herodot'un, "Mısır, Nil'in bir hediyesidir." görüşüne benzer bir yaklaşımla, "Hayat, suyun bir hediyesidir." görüşüne varmıştır.⁷

YERYÜZÜ SU ÜZERİNDE DURUR

Aristoteles'e göre Thales, dünyânın suda yüzdüğü kanısındadır. Yüzme yetisine sâhip olduğu için dünya tıpkı bir tahta parçası ya da benzeri nesnelere gibi "suyun üstünde" kalmaktadır. Aristoteles'in aktardıklarına benzer bir şekilde Seneca'nın ifâdelerine göre, Thales dünyânın su tarafından taşındığını öne sürer. Dünya bir gemi gibi hareket etmekte ve suyun hareketliliği nedeniyle sallandığı zaman depremler meydana gelmektedir.⁸ Ayrıca Thales'in deprem hakkındaki bu görüşleri olgu ve olayların mitolojik unsurlarla açıklanmasından uzaklaşmışlığının bir kanıtıdır. Buna göre artık depremler Poseidon'nun yeri sarsması ya da Zeus'un yerin altında esir tuttuğu devlerin kıpırdaması sonucu değildir; var olan bir şeyin meydana getirdiği doğal bir olaydır. Diğer bir ifâdeyle, doğa artık aşkın varlıklarla değil, yine kendisiyle, yâni doğayla açıklanmaktadır.

Fakat evrenin, yâni doğanın açıklanmasında oldukça önemli olan söz konusu kırılmaya rağmen Thales'in savunduğu bu anlayışın kökeninde hiç kuşkusuz dönemin kozmoloji ve coğrafya bilgisinin yanı sıra din de etkili olmuştur. Nitekim günümüzde "Cebelitarık" olarak isimlendirilen Akdeniz'in Atlas okyanusuna açıldığı yer olan boğaz, Yunan mitolojisinde "bilinen dünyânın sonu" olarak kabul edilmekteydi.⁹

HER ŞEY RUHLARLA DOLUDUR VE HER ŞEY CANLIDIR

Felsefe târihinde Thales'i öne çıkaran üçüncü büyük önermesi ise onun, "Her şey ruhlarla doludur ve her şey canlıdır." anlayışıdır. Bu, şu anlama gelmektedir: Her şey canlıdır, her şey içinde tanrısal bir yaratıcı gücü taşıyan su ile doludur. Bu açıklamaya göre Thales'in, rûhu hareketli bir şey olarak kabul ettiği anlaşılıyor. Örneğin o, demiri hareket ettirdiği için mıknatıs

taşının bir rûha sâhip olduğunu iddia etmektedir.¹⁰

Bu çerçeveye göre Thales, her şeyin esrârengiz ve canlı güçlerle dolu olduğuna inanmaktadır. Diğer bir ifâdeyle o, mıknatısın demiri çekmesi olgusunu genelleştirerek bütün varlıkların içine yerleştirmektedir.¹¹ Thales'in canlı ile cansız arasındaki ayrımı göz önünde tutmayıp her şeyin rûhu veya canı olduğuna inandığını düşünürsek bu durumda her şeyin tanrılarla dolu

olması, onun için her şeyin canlı güçlere sâhip olması anlamına gelecektir. Bu itibarla Thales'in tanrı sözcüğünü, içinde yaşadığı Yunan dünyâsındaki insanların çoğunluğunun bu sözcüğe geleneksel olarak verdikleri anlamdan farklı bir anlamda kullandığını kabul etmek durumunda kalacağız, ki böyle bir kabul Thales'in Antik Yunan düşünce dünyâsında sâhip olduğu devrimsel karakteri çok daha açık bir şekilde göstermektedir.

SUYUN METAFİZİĞİ

İbn Arabî çok çeşitli kaynaklarda suya bâtinî anlam verir. İbn Arabî'ye göre arş, şânı yüce olan Allâh'ın ilmi ve kudreti tarafından kuşatılmıştır. Arş, su üzerindedir ve su tarafından taşınır. Arş aynı zamanda dünyâda Kâbe, insanda ise kalbin karşılığıdır.

İbn Arabî, ilâhî zâtın bahsettiğinde, "İçinde fânî biçimlerin dalgalar gibi belirip kaybolduğu engin, yeşil bir deniz" demektedir. Mevlânâ'nın şiirinde, öteki âlemi seyirden dönüş "denizden kıyıya dönme"ye benzetilir. İslâm bilgelerinden Kısâî'ye göre denizlerin dalgalı olması, mânevî bir hareket olarak suyun Allâh'ı zikretmesindedir.

İbn Arabî ve tâkipçileri tarafından dile getirilen "Allah ile insanın aslî birliği", şâirlerin dilinden umman, dalga, köpük veya damla metaforuyla dökülür. Allah ile dünya arasındaki benzerlikler ve ayrılıklar üzerinde düşünüp onların aslî birliğini ve geçici farklılaşmalarını örneklendirmek isteyen herkes, umman imgesini kullanır; bu imge, psişik olarak kişinin bütünde birleşme ve yok olma özlemini mükemmel simgeler.

Sufizm için genel olarak su, bilginin sembolüdür; kişinin kendi nefsinin bilgisini edinmesidir. Bu nedenle suya girme ve yalnızca suyun akışıyla hareket eden bir ceset hâline gelme teması tasavvufta yaygındır. Suyun yenileme gücü, arıtlığı, yaratılışın tohumlarını taşıması gibi nice özelliği tasavvuf ehlinin hikmetli sözlerinde vücut bulmuş, en nihâyetinde ise bütün yüklerini terk ederek tevâhidin remzine dönüşmüştür.

DİLAVER DEMİRAĞ

1 Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 17-18.

2 Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi: Kavram ve Akımlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976, s. 98. Ancak Hançerlioğlu'na göre her ne kadar felsefe târihinde arkhe tartışmasını Thales başlatmış olsa da, arkhe sözcüğünü "ilke" anlamında kullanarak terimleştiren Aristoteles olmuştur; bkz. Hançerlioğlu, *age*, s. 98.

3 Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 85.

4 Aristoteles, *Metafizik*, 983 b 20.

5 Walther Kranz, *Antik Felsefe: Metinler ve Açıklamalar*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1994, s. 27; Nedim Yıldız, "Thales

Üzerine Bir İnceleme", *Teoman Duralı'ya Armağan*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008, s. 517; Ahmet Arslan, *age*, s. 85.

6 Aristoteles, *Metafizik*, 983 b 20-27.

7 Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 89.

8 Aristoteles, *Gökyüzü Üzerine*, 13. 294 a 8 vd., 11 A 14; Seneca, *Doğabilimsel Sorunlar*, 14 - 11 A 15.

9 Nedim Yıldız, "Thales Üzerine Bir İnceleme", *Teoman Duralı'ya Armağan*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008, s. 516.

10 Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 2. 405 a 19 11 A 2.

11 Ahmet Arslan, *age*, 92.